

Tuokiokuvia Suomen kalanviljelyn historiaan

Unto Eskelinen

Elettiin 1960-luvun alkua, muistaakseni vuotta 1963. Lapsuuskotini lähellä oli laaja ja melko korkea mäki, jonka tuottamaa pohjavettä tihkui mäen alarinteiden allikoihin. Kerran kansakoulusta palatessani näin, kun mäen kupeessa asuva isäntä laajensi traktorikaivurillaan yhtä vesipainannetta altaaksi kirjolohen, silloin vielä sateenkaariraudun kasvatukseen.

Myöhemmin erästä kylän vanhusta haastatellessani kuulin, että saman mäen rinteessä oli harjoitettu eräänlaista elintarviketuotantoa jo paljon aiemmin. Altaankaivajan isoisällä oli serkkunsa kanssa ollut mäen syrjäisemmässä notkossa pontikkatehdas. Kävin pari vuotta sitten katsomassa paikan. Tarkoitukseen paremmin sopivaa paikkaa on vaikea kuvitella.

Ei tullut kummastakaan toiminnasta elinkeinoa siinä mäessä. Mutta noita kala-altaiden kaivajia oli silloin ympäri Suomea. He eivät itse olleet alan tienraivaajia, mutta he olivat osa sitä ennakkoluulotonta kokeilunhalua, jolla sodat kokenut jälleenrakentajien sukupolvi halusi luoda uutta ja kehittää maata.

1960-luku oli vuosikymmen, jolloin ala muuttui pioneerien harrastuksesta elinkeinoksi. Nousun taustalla oli monta tekijää. Siihen asti pienimuotoisuus oli ollut pakon sanelemaa. Altaat nikkaroitiin ja rehut sekoitettiin paikan päällä niistä raaka-aineista, joita sattui olemaan saatavilla. Skaalan kasvu tuli 1960-luvulla mahdolliseksi, kun tuotantopanosten valmistus teollistui. Silloin tulivat täyskuivarehut sekä sarjavalmisteiset altaat, ruokintalaitteet ja muut varusteet. Eikä sovi unohtaa opetusaineistoa. Vuonna 1963 ilmestyi ensimmäinen painos klassikosta, Erkki Halmeen ja Viljo Orpanan Lohenkasvattajan Oppaasta.

1970-luvulle tultaessa kalanviljelyn perinteiset läpivirtauslaitokset olivat jo tekniikaltaan vakiintuneita ja ala oli yritysrakenteeltaankin kypsynyt varteenotettavaksi elinkeinotoiminnaksi. Sitä alettiin säädellä.

Tuokiokuvani tuolta vuosikymmeneltä on huhtikuun 28 päivältä vuonna 1976. Aloitin sinä päivänä työni kalanviljelyn parissa, RKTL:ssa Laukaassa. Ajoimme Sumarin Ollin kanssa laitokselle Valkolan postin kautta, josta hän kävi noutamassa kirjatun kirjeen. Kirje oli Itä-Suomen vesioikeudelta ja sen sisällä oli laitoksen ympäristölupa, silloisin termein vesilupa. Jotain hyvin enteellistä oli siinä, että jo ennen kuin näin uuden työpaikkani, pääsin näkemään kalanviljelyn asiakirjatyyppin, joka enemmän kuin mikään muu on ohjannut ja rajannut suomalaisen kalanviljelyn kehitystä.

En pui tätä teemaa nyt enempää. Mutta sellaisen havainnon olen myöhemmän urani varrella tehnyt, että Suomessa julkishallinnon toiminnassa pelko on huomattavasti suurempi ohjaava voima kuin naapurimaissa. Siinä missä muualla Pohjolassa hallinto miettii, millä kaikilla tavoilla yhteiskuntaa ja yrityselämää voi viedä eteenpäin, meillä se pelkää, mitä kaikkea katastrofaalista saattaa tapahtua, jos muutoksia sallitaan. Turvallisuuspolitiikassa ja nälänhädän torjunnassa kaikenkattava katastrofeihin varautuminen on ihan ymmärrettävää. Muualla ei.

1980-luku oli kalanviljelyn kasvun ja monipuolistumisen vuosikymmen. Nupullaan olleet tuotantosektorit, ruokakalan verkkoallaskasvatus meressä ja poikastuotanto luonnonravintolammikoissa laajenivat nopeasti. Tuoterepertuaariin tuli uusi merkittävä laji merilohesta, kun pohjoisen vesivoimayhtiöille määrättiin istutusvelvoitteita ja valtio alkoi kansainvälisen paineen ajamana hoitaa eteläisten merialueiden lohikantoja.

Tuokiokuvani liittyy noista viimeiseen – Kymijoen Ahvenkosken suulle syyskuussa 1982. Olin siellä valmistelemassa lohien emokalujen pyyntiä ja säilytystä. Ensimmäiset Neuvostoliitosta Suomeen tuodun Nevan lohikannan poikaset oli pari vuotta aiemmin istutettu Kymijokisuulle ja tekivät nyt kutunousua uuteen kotijokeensa. Meressä oli eväät menestykselle. Ravintotilanne oli hyvä. Lohenkalastusta ei ollut Suomenlahdella nimeksikään. Niinpä melkoinen määrä lohia nousi voimalaitospadon alle.

Ihmismielen on vaikea käsittää, miten elähdyttävä asia oli jokisuun asukkaille, kun he lähes viidenkymmenen vuoden tauon jälkeen pääsivät näkemään lohien uuden nousun, kokemaan kulttuurisen kuolleistaheräämisen. Sain kuulla, että Markkinmäen rantaan ilakoimaan tulleissa oli vanhainkodin vuodeosaston väkeä.

Heti ylimmän ilon jälkeen alkoivat tietenkin kiistat saaliinjaosta. Erään niihin osallistuneen mukaan neuvotteluja ei vauhditettu vain klassisilla apuvälineillä, viinalla ja nyrkillä. Avuksi otettiin myös hirvikivääri. Jos ylipäättään minnekään, niin tuohon paikkaan tuliaseen voi kuvitella. Tästä parin kilometrin päässä, silloin uudenkarhealla Turun raatihuoneella, solmittiin 281 vuotta sitten pikkuvihan päättäneen rauha, jossa Ahvenkosken keskelle tuli uusi ja tietenkin aseinen vartioitu Ruotsin ja Venäjän raja. Paikallisista tuli pyhtääläisiä ja ruotsinpyhtääläisiä. Itärannalla vettä omistava Pyhtään seurakunta otti myöhemmin etäisyyttä vanhaan isäntävaltioonsa. Se on tietävästi ainoa Suomen seurakunta, joka talvisodan aikana lahjoitti armeijalle patruunoita.

Kymijoen vesi oli liian liikaista lohien säilytykseen. Onneksi lähellä aivan päätien varressa oli pieni lampare, johon metsäpuro toi puhdasta vettä. Siinä saatoimme sumputtaa lohia.

Saamieni tietojen mukaan tuolla lampipahasella on ollut paljon meidän touhujamme suurempi merkitys Suomen kalanviljelyn ja varsinkin juhlivan liiton historiassa. Maanomistajalla oli aiemmin ollut lammessa kirjolohenpoikasia, mutta ne oli menetetty, kun tien asfaltoinnissa oli vedenpintaan levinnyt öljykalvo. Urakoitsijan, Rakennus Oy Cultorin puolelta vahinkoa selvitti mies, jolla oli selvitettävä huoli myös siviilielämässä. Hänen perhettään askarrutti, miten he voisivat pitää länsirannikolla sijaitsevan perintötilansa aktiivikäytössä. Kalavahingon selvittely ei varmaan ollut miehen merkittävin työtehtävä yhtiössä, mutta hänen omalta kannaltaan se oli vaikuttavin. Tuo mies oli Reino Skytén. Toimialaa tuntevat tietävät, että jatko on historiaa.

Jokaisen alkutuottajan arkisimpiin asioihin kuuluu huolien kantaminen tuottamiensa kasvien tai eläinten terveydestä ja hyvinvoinnista. Kalatuotannossa pahimmat massavahinkojen riskit – taudit, vesityskatkot, yllämmöt, happivajeet – ovat tuottajien tiedossa ja niihin varaudutaan parhaan mukaan. Joskus vahinko tulee kuitenkin niin yllättävässä paikassa ja erikoisella tavalla, ettei siihen osaa mitenkään varautua.

Olin 1980-luvun loppupuolella mukana, kun tyhjensimme RKTL:n luonnonravintolammikkoa Pihtiputaalla. Lammikko oli ollut hyvä. Heti alusta saakka se tuotti runsaasti kookkaita ja hyväkuntoisia siianpoikasia. Yhtenä vuonna ihmettelimme, kun tyhjennyksen loppuvaiheessa keräilylaitteeseen tulevat pulskat kalat olivat oudon flegmaattisia ja osa niistä kuoli käsiin ilman mitään ulkoisia sairauden tai heikon kunnan merkkejä.

Pääepäily löytyi pian. Kun Pyhäsalmen kaivoksen pyriittimalmio oli louhittu loppuun, kaivos alkoi hyödyntää lähialueelta löytyviä pintaesiintymiä, jotka voitiin kaivaa avolouhoksina. Yksi tällainen, reilun hehtaarin kokoinen ja noin 50 metriä syvä, oli pienen matkan päässä lammikosta. Lammikon tuotanto onnistui hyvin vielä pari vuotta sen jälkeen, kun malmin oli kaivettu pois. Mutta louhoskuoppa täyttyi vähin erin vedellä. Ongelmien alettua havaitsimme, että kun lammikon vedenpintaa tyhjennettäessä laskettiin, louhosaltaan vedenpinta alkoi hitaasti laskea perässä. Lammikon vajutus aiheutti paine-eron, jolloin louhoksen vettä tihkui peruskallion halkeamien kautta lammikkoon. Tuosta louhosaltaan turkoosinkirikkaasta vedestä mitattiin sinkkipitoisuus, joka oli noin kolmesataa kertaa suurempi kuin kaloille mitatut kuolettavat vähimmäisannokset. Peruskallion tiivistäminen oli täysin mahdoton ajatus, joten kaivos lunasti lammikon.

1990-luvun alkupuoli oli Suomen elinkeinoelämälle suuren murroksen aikaa. Kansainvälisen kaupan pelisäännöt ja muukin sääntely mullistuivat, kun Suomi integroitui taloudellisesti länteen, ensin EFTA:n, sitten ETA:n ja siitä vuoden päästä EU:n jäsenenä. Tuokiokuvani tuolta ajalta eivät ole enää kentältä vaan kokouksista.

Aivan vanhan maailmanjärjestyksen loppumetreillä olin kerran läheltä näkemässä sen ajan toimintatapoja. Suomessa oli voimassa laki ulkomaankaupan ja taloudellisen kasvun turvaamisesta. Lain keskeinen soveltaja oli lisenssivirasto, joka lakkautettiin aika pian tuon jälkeen, vuonna 1993. Mieleeni ei palaudu, kenen pyynnöstä tai määräyksestä, mutta osallistuin lisenssivirastossa kokoukseen, jonka tehtävänä oli ottaa kantaa norjalaisen lohifileen tuontilisenssihakemukseen joulumarkkinoita varten. Osallistujia en muista, mutta sen muistan, että kenelläkään heistä ei ollut asiassa intohimoja puoleen eikä toiseen. Niinpä virasto myönsi lisenssin 150 tonnille lohifilettä.

1980- ja 90-lukujen taitteessa olimme Veikko Pentikäisen kanssa sihteereinä Kalanviljely 2020 – työryhmässä, joka omalta osaltaan pyrki puskemaan vesiviljelyä elinkeinopoliittisesti vahvempaan asemaan. Kirjoitimme valmistelun pohjaksi taustamuistioita eri teemoista. Ilmastonmuutoksesta pyydetyn muistion teko lankesi minulle. Ehdin kokouksessa jo harmitella, menikö työni hukkaan, kun mietinnön tekstiä hiottaessa useampikin ryhmän jäsen pohti ääneen, että kannattaako näin spekulatiivisesta asiasta mainita mietinnössä mitään.

Ohjelmassa oleva otsikko lupaa tarkasteluni ulottuvan nykyhetkeen. Mutta kun puhuja on valittu muinaismuistolain nojalla, hänellä täytyy olla valta harkita, milloin muinaisuus loppuu ja nykyhetki alkaa. Vedän tuon rajan EU-jäsenyyden alkuun. Sen jälkeisistä tapahtumista teillä on paremmat muistikuvat kuin minulla.

Viimeinen tuokiokuvani on tuosta käännekohdasta. EU-jäsenhakemusta valmisteltaessa olin mukana kokouksessa, jossa pohdittiin Suomen neuvottelupositioita kalatalouden sektoreille. Puheenjohtajana oli henkilö, joka oli sittemmin mukana jäsenyysneuvotteluissa. Jätän hänen nimensä nyt mainitsematta. Kun siirryttiin asialistalla kalanviljelyyn, puheenjohtaja totesi ykskantaan: ”Kalanviljelyä ei tarvitse käsitellä, koska sillä ei ole defensiivisiä intressejä.”

Niinpä. Kun uudella toimialalla ei ollut puolustettavanaan jo saavutettuja erityisetuja, sen sai unohtaa.

Onneksi nuo alansa puolesta järjestäytyneet 1960-luvun uudisraivaajat ja heidän myöhemmät kollegansa eivät ajatelleet samoin.

Siksi olemme nyt täällä.

Kiitos!